

SPORTGA OID TERMINLARNING TILSHUNOSLIKDA O'RGANILISHI

Mahmudova L.T.

Qo'qon davlat pedagogika instituti

Qo'qon shahri, O'zbekiston

nazomakhmudova@gmail.com

Annotatsiya. Zamonaviy tilshunoslik fanining muhim yo'nalishlaridan biri terminologiya, xususan, sport terminologiyasini o'rganishdir. Sport terminlari milliy tilning bir qismi sifatida shakllanib, xalqaro maydonda ham keng qo'llaniladi. Sport, xalqaro miqyosda tarqalgan va keng ommalashgan soha bo'lib, u nafaqat jismoniy faoliyatni, balki madaniy va ijtimoiy aspektlarni ham o'z ichiga oladi. Sport terminologiyasi esa, sportning turli tarmoqlarida, masalan, futbol, basketbol, suzish, bolalar sporti va boshqa sport turlarida maxsus terminlar va iboralarning mavjudligini anglatadi. Ushbu maqola sport terminlarining kelib chiqishi, ularning lingvistik xususiyatlari, tarjima muammolari tahlili, tilshunoslik doirasida o'rganilishini hamda ularning tilshunoslikka ta'sirini ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: sport, termin, ekvivalent, tilshunoslik, madaniy kontekst, iboralar.

Sport terminologiyasi ushbu sohada aniq va to'g'ri muloqot o'rnatishga xizmat qiladi. Sportchilar, murabbiylar, hakamlar va tomoshabinlar terminologiyani to'g'ri tushunmasa, sport jarayoni samarali bo'lmaydi. Shu bois, sport terminlarining ilmiy o'rganilishi, ularning tarixiy rivojlanishi va turli tillardagi ekvivalentlari muhim ahamiyatga ega.

Tilshunoslik, tilning tuzilishi, rivojlanishi va uning ijtimoiy kontekstdagi o'rni haqida ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Sport terminologiyasi esa lingvistik tahlilga muhtoj, chunki u o'zida sportga oid tushuncha va tasavvurlarni aks ettiradi. Sport terminlarining tahlili orqali ular orasidagi semantik munosabatlar, sinonimlar, antonimlar va boshqa lingvistik xususiyatlar aniqlanadi.

Sport terminlari asosan uch yo'l bilan shakllanadi:

1. Milliy sport turlariga oid so'zlar. An'anaviy milliy o'yinlar va sport turlariga oid terminlar, masalan, kurash, chavandoz, belbog', halollik kabi atamalar.

2. Xalqaro terminlarning o'zlashtirilishi. Ko'plab sport turlari Yevropa va Amerika mamlakatlarida shakllanganligi sababli, ularning terminlari xalqaro tillardan o'zbek tiliga o'zlashgan. Masalan, futbol (football), basketbol (basketball), tennis (tennis).

3. So'z yasash va adaptatsiya. Ba'zi terminlar o'zbek tilining ichki resurslari yordamida yaratiladi, masalan, qo'l to'pi (handball) va suzish bo'yicha so'zlar.

Sport terminologiyasining o'rganilishi quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Terminlarning rivojlanishi. Sport terminlari ko'pincha yangi tushunchalar va qoidalar bilan yangilanib boradi. Bu jarayonni o'rganish, sportning o'zgaruvchan tabiati haqida ma'lumot beradi.

2. Terminlarning tarjimasini. Sport terminlari ko‘pincha bir tildan boshqasiga tarjima qilishda qiyinchiliklar tug‘diradi. Har bir tilda o‘ziga xos atamalar paydo bo‘lishi sababli, terminlarining aniq tarjimasini tilshunolar uchun muhim masala hisoblanadi. “Sport universal til bo‘lib, g‘oyalarni almashish, strategiyalarni ishlab chiqish va madaniyatlar ichida va o‘rtasida muloqotni rivojlantirish uchun ularning atamalarini to‘g‘ri tushunish kerak. Shunday qilib, sport atamalarining shakllanishida tarjima muhim o‘rin tutadi” [1.285-288]

3. Terminlarning ijtimoiy va madaniy konteksti. Sport terminlari faqat inglizcha, ruscha yoki o‘zbekcha emas, balki har bir xalqning madaniyati bilan bog‘liq. Shu sababli, ma‘lum sport terminlarini o‘rganish, ularning o‘ziga xos ijtimoiy semantikasi va u haqidagi qabul qilingan qadriyatlarini aks ettiradi.

“Sport terminlari lingvistika nuqtai nazaridan bir qancha o‘ziga xos jihatlariga ega. Ular turli tillarda shakllangan bo‘lib, ko‘pincha xalqaro va universal xususiyatlarga egadir” [2.,38-40]. Quyida sport terminologiyasining asosiy lingvistik xususiyatlari keltirilgan:

1. Xalqaro xarakterga ega bo‘lishi. Ko‘plab sport terminlari dunyo miqyosida umumiy tushuncha sifatida qabul qilingan. Masalan, goal (gol), penalty (penalti), sprint (sprint), knockout (nokaut) kabi so‘zlar deyarli barcha tillarga kiritilgan va o‘zgarishsiz qo‘llaniladi.

2. O‘zlashmalar va kalkalash. Sport sohasida ko‘plab atamalar boshqa tillardan o‘zlashtirilgan yoki tarjima qilinib qo‘llanilgan. Masalan: Futbol: “corner” → “burchak zarbasi”, boks: “knockout” → “nokaut”, basketbol: “slam dunk” → “uchib tushirish”.

Ba‘zi hollarda esa terminlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinmay, asl holicha qabul qilinadi (masalan, "offside" so‘zi ko‘pgina tillarda aslyatida ishlatiladi).

3. Metaforik va obrazli xususiyatlar. Ko‘pgina sport atamalari metaforik ma’noga ega. Masalan: "Qizil kartochka" – futbolchi uchun maydondan chetlatish belgisi, "Oltin medal" – musobaqada birinchi o‘rin olgan sportchiga beriladi, lekin ko‘pincha hayotda ham eng yuqori yutuq ma’nosida ishlatiladi.

4. Qisqartmalar va abbreviaturalarning ko‘pligi. Sport sohasida qisqartmalar keng tarqalgan. Masalan: FIFA – Fédération Internationale de Football Association, NBA – National Basketball Association, UFC – Ultimate Fighting Championship.

5. Fonetik va morfologik o‘zgarishlar. Ba‘zi sport terminlari mahalliy tillarning fonetik va morfologik xususiyatlariga moslashadi. Masalan, "penalty" ingliz tilida talaffuzi [ˈpen.əl.ti] bo‘lsa, o‘zbek tilida "penalti" shaklida yoziladi va talaffuz qilinadi.

6. Argotizmlar va jargonlar. Sportchilarning va muxlislarning o‘ziga xos jargonlari ham mavjud. Masalan, futbolchilar "gollar yomg‘iri" iborasini ishlatishi mumkin, bu ko‘p gol urilgan o‘yinni ifodalaydi. Bokschilar orasida "chap jab" kabi terminlar qo‘llaniladi.

7. Ko‘p variantlilik. Ayrim terminlar bir necha variantda tarjima qilinishi mumkin, bu esa chalkashlik keltirib chiqaradi. Masalan, “goalkeeper” so‘zi ba‘zan “darvozabon”, ba‘zan esa “posbon” sifatida ishlatiladi.

8. Madaniy moslashuv. Har bir xalqning sport madaniyati turlicha bo‘lgani sababli, ba‘zi atamalar mahalliy muhitga moslashtirilishi kerak. Masalan, “sumo” sport turi bevosita yapon madaniyatiga tegishli bo‘lib, uni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilish qiyin.

Sport terminlari har qanday tilning ajralmas qismi bo‘lib, ularni lingvistik jihatdan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Lingvistik jihat dinamik va xalqaro xususiyatga egadir. Bu esa o‘z navbatida o‘zbek va rus tillariga ham ko‘plab o‘zlashmalar va yangi tushunchalarni olib kiradi. Ushbu terminlar sportning rivojlanishi bilan birga shakllanadi va o‘zgarib boradi. Sport terminlari aniq ma’noga ega bo‘lib, turli kontekstlarda o‘z ma’nosini yo‘qotmaydi.

O‘zlashma so‘zlar, milliy sport terminlari va tarjima masalalari ushbu sohaning dolzarb masalalaridan biridir. Kelajakda sport terminologiyasini yanada tartibga solish va standartlashtirish bu boradagi ilmiy tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qoladi.

Sportga oid terminlarning tilshunoslikda o‘rganilishi nafaqat sport sohasida, balki umumiy tilshunoslik va madaniyatni tushunishda ham muhim ahamiyatga ega. Sport terminologiyasini o‘rganish orqali, tilshunoslar sport va madaniyat o‘rtasidagi bog‘lanishlarni aniqlashlari, shuningdek, sportga oid yangi tushunchalarni yaratishga zamin yaratishi mumkin. Kelayotgan avlodlar uchun sport terminologiyasining to‘g‘ri shaklini belgilash va rivojlantirish, sport sohasini yanada rivojlantirishga yordam beradi.

Bu soha tilshunoslikning turli jihatlarida interaktiv muloqot va o‘rganishga katta imkoniyat yaratadi. Shu sababli sport terminologiyasining ilmiy tadqiqotlari kelajakda ham davom etishi lozim.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Adab B. Basseyy Edem Antia. Terminology and language planning—an alternative framework of practice and discourse //Language Policy. – 2003. – T. 2. – №. 3. – C. 285-288.

2. Головин Б.Н. О некоторых аспектах лингвистического и информационного изучения термина // Научный симпозиум “Место терминологии в системе современных наук”. – М., 1970. -С. 38-40.

3. Safarov Sh. —Semantikall Davlat ilmiy nashriyoti, 2013. asoslarill monografiya

4. Toirjon kizi, M. L. (2024). NEWSPAPER-PUBLICIST STYLE. FAN, TA'LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA JURNALI |JOURNAL OF SCIENCE, EDUCATION, CULTURE AND INNOVATION, 3(6), 167–172

5. Махмудова Лазокат Тоиржонкизи. 2024. СПОРТ СОҲАСИГА ДОИР ПУБЛИЦИСТИК МАТНЛАРДА СПОРТ ТЕРМИНЛАРИНИНГ БЕРИЛИШИ. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHER. ISSN:3030-332x Impactfactor:8,293 Volume 8,issue 2, November.